

Ocene in poročila

PREŽIHOVI SAMORASTNIKI V KONDORJU

Boj na požiravniku in Ljubezen na odoru bosta najbrž še dolgo umetniško sugestivna slovenska antologijska prozna teksta. Obe noveli sodita med maloštevilne najboljše, kar so jih doslej napisali naši prozaisti.

Marja Boršnik, prirediteljica Kondorjeve izdaje Samorastnikov, je z biografsko-psihološko in sociološko interpretacijo zgoščeno in dognano opisala ta umetniški vrh Prežihovega pisateljstva. Zbirko Samorastniki imenuje doživljaljsko »osrčje« vsega njegovega literarnega dela. Oznako je v glavnem povzela iz svojega daljšega eseja o Prežihu (JiS II), opombe pa omejila po načrtu izdaje le na leksikalne posebnosti teksta. Opozarja zlasti na socialni in nacionalni vzgon Prežihovega pripovedništva, še posebej pa na pisateljev humanizem, ki klije v njegovih literarnih postavah kot silna zahteva in volja po polnopravnem individualnem življenju v družbenem sklopu. Z občutkom za naravo umetnikove osebnosti in njenega dela sklepa, da je socio-psihološka tipika Prežihovih oseb v mnogem pognala tudi iz središčne težnje Kuharjeve družine: biti svoboden gospodar na svoji zemlji. Škoda, da ni v oznaki nobenega odstavka o Prežihu kot opisovalcu fizičnega dela, kar je v omenjenem eseju vsaj nekoliko razvito. Prav tako je v njem več o Prežihovem stilu.

Čeprav govori prirediteljica tudi o nekaterih oblikovno-estetskih značilnostih teh novel, pogršam v tej in v dosedanjih Kondorjevih izdajah sploh podrobnejše estetske interpretacije. Zdi se mi, da bi morali prireditelji nekoliko bolj upoštevat tiste, ki jim namenjajo svojo razlago, tedaj študirajočo mladino. Seveda, še tako prodorna estetska analiza ne more nadomestiti osebne občutljivosti za to, kar je v umetnini lepega. Kljub temu pa ne moremo dvomiti o prebujevalnem in spoznavnem pomenu stilne interpretacije. Vprašati bi se namreč morali, ali ne bi takšno delo pomagalo marsikod odpravljati napako, ki je v naših šolah kdaj pa kdaj še vrlina: da mladine namreč ne bi tolikanj zasipali z golimi literarnozgodovinskimi podatki, temveč ji raje kazali, kako je pisatelj oživil svojo misel in čustvo in kakšen je humanistični pomen prav takšnega, estetskega oživljanja človekovih spoznanj in čustev.

Prežih je izreden poznavalec, a nič slabši oblikovalec psiholoških stanj in strasti v človekovem fizičnem delu. V naši prozi s kmečko tematiko je tako rekoč prvi dokazal, da je človek v fizičnem naporu lahko vreden poetični predmet. Z estetskega vidika je pomembno, da se Prežih pri tem ni omejil na vnanjo opisnost in pripovedovanje o človekovem delu, temveč oživilja delovni proces v konfliktih med človekom in energijami predmetnega okolja, zlasti zemlje. Njegovi ljudje zažive posebno plastično v trenutkih, ko se spoprimejo z zemljo in s silami pokrajinske narave. Z estetskega stališča garanje Prežihovih ljudi ne pomeni ubijanja na zemlji, ne samo »prekletstva zemlje«. V noveli Boj na požiravniku vidim s tega stališča več kakor samo takšno ubijanje oziroma več kakor samo bajtarjev gospodarski boj za »neodvisno življenje«, čeprav izvira ves Dihurjev zagon prav iz takšne želje in volje. Dihur je namreč tudi prepričan, da je vsaj za delno uresničenje neodvisnosti potrebno spremeniti svet požiravnikov, da jih je treba »samo osušiti«. In ko v družbenem sistemu ne najde pomoči za svojo neodvisnost, napove boj naravi, ki ni nič manj kruta kakor gospodarski red. Odloči se napraviti energičen konec temu, da bi mokra zemeljska čeljust še dalje srkala mozeg in kri iz njegovega rodu, skratka: obračunati hoče z naravo, ukrotiti njene kaotične energije in napraviti v njej red. Kakor je ta odločitev človeško dragocena že sama po sebi, pa njena sugestivna moč zraste, kakor hitro jo pograbi pesniška fantazija in stori iz nje dramatičen, veličasten boj človeka, ki premaguje in za ceno življenja končno tudi premaga kaotičnost narave. Tu, v tem silovitem zagonu človeka zoper na videz neuklonljivo sovražno naravno silo, je Prežih pretresljiv in velik. — Podobno je postavil človeka v noveli Vodnjak.

Zanimivo je tudi, kako presoja Prežih estetsko doživljanje narave pri človeku, ki je nanjo elementarno navezan. Ve, da se tudi tak človek lahko zamakne in občuti lepoto pokrajine. Toda občuti jo samo za trenutek in takoj mu je narava spet taka, »kakor jo občutijo roke in podplati«. V črtici Ajdovo strnišče (Solzice) še

posebej člani to doživljanje in pravi: »Polje je lepo, če je plodno, če je položno in če je dalo dovolj kruha. Zato ne strmijo po njem s sanjavimi očmi.« Občutek za lepo se pri kmečkem človeku torej nenehoma spodriva z mislijo na rodovitnost, ta je včasih že kar sinonim za »lepo«.

To naziranje se mi zdi dokaj značilno za Prežihovo literarno zasnovu. In značilen detajl opisanega naziranja je tudi v Boju na požiravniku. Ko se namreč Dihurji za čas zastrme v pliberško dobrovo, v zoreče žito in v ajdov cvet, primerja pisatelj to opojno podobo s potico, »ki zapeljivo dehti in se smehlja«, od tod pa preide na »rodovitnostni« sklep mladih Dihurjev: »Tam, kjer je bilo toliko žita, ne manjka kruha.« Hkrati jih zapelje še v očetovo »socialno šolo«, češ: »Ne manjka ga bogatim, ali manjka ga revnim!« Takšnega povezovanja lepega z rodovitnim, hkrati pa tudi s socialnim vprašanjem je v Požganici še mnogo več.

Mimo socialne in nacionalne, kajpada umetniško objektivizirane tendence čutimo v Prežihovih novelah še neko tendenco. Znano je, da Prežih ni preprost opisni realist, ne zgolj hladen popisovalec objektivne psiho-sociološke resničnosti, kakor to pač ni noben pravi umetnik. Njegove ljudske podobe so namreč večkrat take, kakor da hoče ustvariti z njimi neko novo resničnost na Koroškem. Čigava je pravzaprav ta silovita samorasniška volja, moč in odločnost njegovih oseb? Mar ni to umetnikov več za nekaj, česar ni in kar bi moralo biti? Novela Samorastniki je v svojem jedru aktivizirajoča in samorastniki so pač nekakšni zmagovalci samo v pesniški resničnosti, sicer pa so vsi podobni brezmočni bajtarici Nani. Mislim, da je postavil Prežih v svojo pokrajino takšne človeške narave, ljudi takih razsežnosti in odpora, kakršnih je dežela nujno potrebovala. Četudi so lokalno aktualni pa niso zato nič manj občečloveško dragoceni.

In njegovi otroci? Vsem tem Nečem, Pungram, Afrulam... v Boju na požiravniku, v Ljubezni na odoru, v Zadnjem Volodeju in drugod se pozna, da so sinovi in hčere istega očeta — Prežiha. Tudi oni so namreč odločni, uporni, samozavestni, občutljivi za človeško čast in dostojanstvo, v svojih vprašanjih, spoznanjih in sodbah pa presenetljivi, morebiti celo prezreli. Avtor jih oživlja z dejanji in odločitvami, ki včasih presegajo navadno psihologijo otrok. Kadar se je Prežih pomudil pri otroku, je storil to z vso pisateljsko energijo, in tako se uvrščajo njegove otroške podobe med najbolj klene v naši književnosti.

V teh novelah je mnogo gradiva za študij in razlago Prežihovega stila in kompozicije. Tu so primeri odličnih epskih detajlov, ki delujejo zdaj estetsko, drugje zopet idejno in etično, vsi pa so vsaj v dveh središčnih novelah nameščeni tako, da smotno stopnjujejo poglede po karakterjih in po njih dejanjih.

Zaključne vinjete pri posameznih tekstih, še bolj pa umetniški fotografski posnetki s koroške pokrajine prijetno poživljajo knjigo, hkrati pa smotno približujejo prizorišče Prežihovih zgodb.

Franc Zadavec

OB PREVODU »STOLETJA KIRURGOV«

Zadnja leta so bogatili naše prevodno slovstvo prenekateri prevajalci z izredno tankim posluhom za domači in tuji jezik. Marsikateri prevod bereš, ko da sploh ni presajen v slovensko govornico. V njem ne najdeš ne tujih ne potujčenih besed; jezik je tem prevajalcem dragocena posoda, ki vanjo natakajo žlahtnino. Enaka skrbljivost veljaj velikim in majhnim delom, naj gre za enkratne stvaritve človeškega genija ali za potopise, dnevnike ali za zgodovinske opise, s katerimi nam pisci odkrivajo posebna področja človeške dejavnosti, kot je, postavim, Thorwaldovo pisanje o stoletju kirurgov.

»Stoletje kirurgov« je trd oreh tudi za izvedenega prevajalca. Dodobra morash poznati medicinsko terminologijo, pa tudi nemščino in njen medicinski žargon. Le-ta je v najbolj kričočem nasprotju z zahtevami dr. Ewalda Geiŕberja, erlanškega profesorja za nemški jezik. Znano je, da je moč slovenskega jezika v glagolu, manj znano pa je nemara, da je glagol tudi v nemščini duša stavka. Gottschedova označba »Hauptwort« bi morala veljati glagolu. Če bi se ravnal Thorwald »nach dem Herzschlag der Sprache«, ne bi nizal samostalnikov, da ti že pojema sapa, preden zapaziš nekje na koncu stavka slabokrvni glagol kot neogibno mašilo:

»...schliesslich, um die Veränderungen der Verdauungsfunktionen nach der Entfernung des Pylorus zu überprüfen und herauszufinden, ob der Magen zur Neubildung eines Pylorus neigt und als wichtigstes, für wie lange bei bösartigen